



БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

ПОНЯТТЯ І ВИДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Б.Є. ЛУК'ЯНЧИКОВ, Є.Д. ЛУК'ЯНЧИКОВ

Сучасний етап розвитку науки і техніки характеризується швидким зростанням ролі інформації в житті суспільства. Інформація належить до одного з фундаментальних понять науки, таких як матерія та енергія. Сьогодні важко уявити галузь діяльності людини, у якій не застосовувався б цей термін. Ми постійно зустрічаємося з політичною, економічною, соціальною, технічною, біологічною, медичною й іншими видами інформації залежно від галузі науки, техніки, права, тощо.

Розповсюджене вживання терміна інформація у дослідженні правових явищ пов'язується з розвитком окремого загальнонаукового (інформаційного) підходу¹. Цей термін вживається, як правило, у сполученні з іншими, завдяки чому з'явилися нові поняття: "правова інформація", "юридична інформація", "судова інформація", "доказова інформація", "оперативна інформація" тощо.

При дослідженні правової інформації А.Ф. Шебанов визначає її як сукупність відомостей про право у всіх процесах і явищах, пов'язаних з ним, а залежно від джерела, з якого вона виходить, поділяє на офіційну та неофіційну².

З широкого кола соціальної інформації Р.А. Сафаров виділяє державно-правову, до якої відносить "інформацію про державно-правові інститути" (у широкому розумінні), поділяючи на загальну та галузеву юридичну. Загальна юридична інформація охоплює "усю сукупність відомостей, суб'єктом і об'єктом яких є державні органи, де-

Лук'янчиков Борис Євгенович — ад'юнкт кафедри криміналістики НАВСУ, старший лейтенант міліції;

Лук'янчиков Євген Дмитрович — заступник начальника Інституту підготовки управлінських кадрів НАВСУ, полковник міліції.

путати і громадяни", а галузева — сукупність відомостей за конкретною галуззю: цивільно-правовою, кримінально-правовою, тощо³.

Зазначені поняття загалом охоплюють усю сукупність відомостей про право, а також інформацію, що міститься у сфері правового регулювання: безпосередньо у текстах нормативних актів; юридично-значущих фактах та явищах, процесах соціально-економічного життя, що вступають об'єктами правового регулювання.

Водночас розроблено поняття нижчих рівнів узагальнення, що стосуються правової інформації. Вони звужують його і виділяють лише ту інформацію, що використовується у вузькій галузі права, включаючи: кримінальне право, кримінальний процес та криміналістику і відноситься до розслідування та судового розгляду кримінальних справ.

Дослідженню поняття, змісту і структури кримінально-правової інформації приділив увагу В.О. Петров. До неї він відносить інформацію, що характеризує сферу діяльності правоохоронних органів, пов'язану з правовим реагуванням на злочини, які вчинюються, готуються або вже вчинені, і визначає її як сукупність даних, що відображають: стан і тенденції явищ, для боротьби з якими застосовуються кримінально-правові норми; обсяг, інтенсивність, структуру реалізації правоохоронними органами кримінально-правових норм та інститутів для притягнення винних до кримінальної відповідальності; виконання покарання; використання допоміжних заходів кримінально-правового характеру; результати застосування кримінально-правових заходів⁴.

Кримінально-правова інформація є соціологічним підґрунтям для прийняття рішень про зміни законодавчого врегулювання кримінально-правової боротьби зі злочинністю, а тому її значення важко переоцінити. Але цей аспект не стосується нашого дослідження.

Розглянемо докладніше поняття і види криміналістичної інформації. Так, М.Н. Хлинцов зазначає, що криміналістичною інформацією слід вважати будь-які відомості, отримані процесуальним та непроцесуальним шляхом під час розслідування злочину слідчим або працівником органу дізнання відповідно до рекомендацій, розроблених криміналістикою, що можуть бути доказами у справі або сприяти отриманню доказів та застосуванню заходів для попередження і припинення інших злочинів⁵. Це визначення занадто громіздке і незручне у користуванні. Посилання на те, що це "відомості, отримані процесуальним та непроцесуальним шляхом в ході розслідування" не несе наукового навантаження. Адже відомо, що при розслідуванні існують два шляхи одержання інформації: процесуальний та непроцесуальний. Будь-які інші поки що не відомі. Отже можна дійти висновку, що вся інформація, якою користуються в ході розслідування, є криміналістичною. Значну її частину складає інформація, зібрана із застосуванням оперативно-розшукових заходів. Інколи її називають орієнтуючою, але підстав для цього не наводять, а тому цей термін також не є безперечним. Очевидно, мають бути інші пояснення для застосування терміна "криміналістична інформація".

Про існування криміналістичної інформації зазначає М.В. Салтєвський, проте визначення не формулює. Він визначає, що її не можна ототожнювати з юридичною інформацією, як ширшим поняттям, що включає усі відомості правового і неправового характеру, які використовуються не лише для розслідування і попередження злочинів, а і регулювання інших правових відносин суспільного життя, і звертає увагу на її специфічні ознаки. Вона перебуває у сфері розслідування злочинів; використовується сукупно з іншими видами, утворюючи інформаційну систему, що дозволяє встановлювати обставини події злочину; в інформаційній системі займає домінуюче значення; слідчий отримує її провадженням слідчих дій та організаційних заходів, а орган дізнання — при проведенні оперативно-розшукових заходів⁶.

Зазначену думку поділяє М.С. Польовий, який обґрунтовує необхідність використання такого поняття і явища, що відображає це поняття⁷.

Іншої думки дотримуються Г.А. Матусовський та А.А. Дудніков. Вони відзначають, що доповнення до інформації терміна "криміналістична" не завжди себе виправдовує, оскільки здебільшого йдеться про "криміналістично значимі явища", "криміналістичні ознаки" тощо. Ці та подібні поняття можуть використовуватися досить умовно, оскільки "криміналістичне" означає в основному, використовувані засоби, а сутність, яку вони відображають, відноситься до сфери доказування. Тому, вважають вони, правильніше визначити інформацію не як криміналістичну, а як інформацію про події злочину, оскільки йдеться про відомості, що містять ознаки, які мають значення для виявлення та розслідування злочинів, а процес цей здійснюється криміналістичними засобами⁸.

Подібну думку висловлюють і інші автори. Аналізуючи злочинну діяльність, В.Я. Колдін в ієрархії знання про неї виділяє три рівні: криміналістичний, процесуальний, матеріально-правовий. При цьому, зазначає він, криміналістичне значення мають будь-які, зокрема нейтральні у кримінально-правовому відношенні, елементи події, що розслідується, і які містять пряму або опосередковану інформацію про неї. Ця інформація складає основну кількість криміналістичної інформації, обробка якої лише в кінці приводить до встановлення предмета доказування, наявності або відсутності складу злочину⁹.

Дещо інакше до розгляду даного питання підходить Р.С. Белкін. Він називає інформацію криміналістично значущою і відносить до неї відомості, дані, що стосуються розкриття і розслідування злочину¹⁰. Певних пояснень або обґрунтування щодо вживання зазначеного поняття не наводить, але і послідовності у такому підході не дотримується. Він не визначає, що інформація має доказове або орієнтуюче значення, а називає її доказовою або орієнтуючою¹¹.

Із зазначеного очевидно, що утворення нових термінів навколо інформації відбувається за допомогою таких додаткових слів, як кримінально-правова, процесуальна, кримінологічна та інші, підкреслюю-

чи її належність до певної галузі права або знань. Якщо це не викликає ні у кого принципових заперечень, то вважається за можливе використовувати таке поняття як криміналістична інформація і позначати ним відомості, які вилучено зі слідів злочину суто криміналістичними засобами (зокрема і оперативно-розшуковими), що стосуються розкриття, розслідування та попередження злочинів.

При розслідуванні криміналістична інформація може збиратися у процесуальній та непроцесуальній формі. Якщо за критерій розподілу інформації на групи прийняти засоби її збирання, то достатньо правомірно і обґрунтовано називати її процесуальною та непроцесуальною. До процесуальної належатиме вся інформація, зібрана у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законом. Такий вид інформації розглядається у цій статті.

У процесі доказування при розслідуванні злочинів процесуальній інформації належить провідна роль. Адже вона складає сутність, зміст судових доказів, але не вичерпується ними. Тому незрозумілим стає твердження Д.І. Беднякова, який процесуальну інформацію отожднює з доказовою. Він пише: "інформація про злочин може бути або процесуальною (доказовою), або непроцесуальною"¹².

Появі терміна "доказова інформація" криміналістика зобов'язана Р.С. Белкіну та А.І. Вінбергу, які запропонували його, досліджуючи поняття інформації з погляду теорії доказів¹³. Це поняття увійшло в теорію і практику, підтримано вітчизняними криміналістами і не викликає сумнівів при застосуванні¹⁴.

Зауважуючи Д.І. Беднякову, Р.С. Белкін вважає, що доказовою є лише та інформація, що складає зміст доказів, виступає засобом і служить цілям доказування¹⁵. З таким твердженням можна було б погодитись, але виникають певні сумніви. Для чого вживати термін, який не несе нового змісту, якщо можна користуватися таким, що передбачений законом, що витримав перевірку часу і практикою. Це докази. Адже інформація, відомості саме і утворюють зміст доказів. Прикладом виваженого і витонченого застосування термінів, що розглядаються, може бути стаття В.К. Лисиченка, присвячена концептуальним напрямкам розвитку кримінально-процесуального законодавства¹⁶.

Вимагає також уточнення твердження Р.С. Белкіна про те що докази можуть бути отримані лише провадженням слідчих дій¹⁷. За такого підходу обмежуються процесуальні засоби збирання доказів як у стадії попереднього розслідування, так і у стадії порушення кримінальної справи. Тому слід підтримати авторів, які зазначають, що доказами у кримінальному процесі є переважно фактичні дані (відомості про факти, інформація), зібрані самими слідчими органами, прокурором, суддею і судом внаслідок їх *процесуальної* діяльності, але цим не обмежуються (виділено нами). Як докази, зазначають вони, можуть також використовуватись фактичні дані, одержані і зафіксовані із застосуванням технічних засобів оперативними підрозділами органів внутрішніх справ і Служби безпеки України, Прикордонних військ, Управ-

ління державної охорони, спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ, спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України при здійсненні ними оперативно-розшукової діяльності (п. 2 ст. 10 Закону про оперативно-розшукову діяльність, ч. 3 ст. 15 Закону про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю), а також відомості про факти, зібрані адвокатом при здійсненні ним своєї професійної діяльності (ст. 6 Закону про адвокатуру)¹⁸.

Звичайно, що процесуальна діяльність значно ширша ніж проведення слідчих дій. Нею охоплюються усі дії, спрямовані на збирання доказів при перевірці заяв і повідомлень про злочини, різноманітні запити для отримання доказів, що характеризують особу обвинуваченого, тощо.

Поряд із зазначеними термінами зустрічається поняття "судова інформація"¹⁹ та "слідча інформація"²⁰. Якого значення намагалися надати інформації автори введенням цих понять, передбачити важко. Можливо, цим зазначається, у ході якої діяльності (судової чи слідчої) зібрано інформацію, або акцентується увага на суб'єкті, який її отримав, але будь-яка ясність цими поняттями не вноситься. З аналізу змісту поняття "судова інформація" зрозуміло, що це — сукупність особливостей (ознак) окремих об'єктів, фактів і обставин події злочину, отриманих з кримінально-процесуальних джерел, що слугують засобом встановлення істини у кримінальній справі. За характером і змістом воно наближається до поняття, запропонованого Р.С. Белкіним та А.І. Вінбергом, але автор не обмежує засоби її збирання слідчими діями, а робить акцент на процесуальних джерелах, з яких вона може бути вилучена.

Вільне оперування терміном "інформація" з різними означувальними словами не завжди є виправданим, інколи навіть важко усвідомити, що мається на увазі при його застосуванні. Неприпустимим є заміна усталених в теорії та закріплених у законі понять терміном інформація з позначувальними словами. Правильно з цього приводу зазначає В.Г. Лукашевич, що підміна кримінально-процесуальних понять "докази" і "джерела доказів" терміном "доказова інформація" породжує певну двозначність. Тому надалі впорядкування і нормування мови дисциплін правничого циклу та юридичної лексики спілкування науковців і практиків є актуальною науковою проблемою²¹.

Зважаючи на вимоги, що пред'являються до мови криміналістики, ці вживання суперечать основному принципу застосування понять науки, їхній однозначності. Кожний термін має вживатися лише у тому значенні, у якому він відповідає поняттю, що визначається цим терміном²².

¹ Див.: Лукашевич В.Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования. К.: Изд-во УАВД, 1993.

- ² Див.: *Шебанов А.Ф.* Содержание и цели правовой информации // *Правовая информация*. М., 1974. С. 8–9.
- ³ Див.: *Сафаров Р.А.* Государственно-правовая информация и общественное мнение // *Право и социология*. М., 1973. С. 209.
- ⁴ Див.: *Петров В.А.* Понятие уголовно-правовой информации, её структура и содержание. М.: Академия МВД СССР, 1989. С. 3–4.
- ⁵ Див.: *Хлынцов М.Н.* Криминалистическая информация и моделирование при расследовании преступлений. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1982. С. 38.
- ⁶ Див.: *Салтеевский М.В.* Криминалистика. В современном изложении юристов. Х.: ИМП "Рубикон", 1996. С. 142–143; Специализированный курс криминалистики: учебник, К.: НИИРИО КВШ МВД СССР, 1987. С. 56–58.
- ⁷ Див.: *Палевой Н.С.* Криминалистическая кибернетика. М.: Изд-во МГУ, 1989. С. 73.
- ⁸ Див.: *Матусовский Г.А., Дудников А.А.* Возможности разработки и применения в целях расследования типовых схем признаков хищений и программы для ЭВМ // Проблемы совершенствования расследования и профилактики преступлений на современном этапе. Уфа, 1990. С. 129.
- ⁹ Див.: *Колдин В.Я.* Криминалистическое знание о преступной деятельности: функция моделирования // Советское государство и право, 1987, № 2. С. 64–65.
- ¹⁰ Див.: *Белкин Р.С.* Криминалистическая энциклопедия. М.: Изд-во БЕК, 1997. С. 84.
- ¹¹ Див.: *Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования* // Под ред. Т.В. Аверьяновой и Р.С. Белкина. М.: Новый Юрист, 1997. С. 150–151.
- ¹² *Бедняков Д.И.* Непроцессуальная информация и расследование преступлений. М., 1991. С. 66–67.
- ¹³ Див.: *Белкин Р.С., Винберг А.И.* Криминалистика и доказывание. М., 1969. С. 173, 176.
- ¹⁴ Див.: *Криміналістика*. Харків: Право, 1998. С. 30.
- ¹⁵ Див.: *Белкин Р.С.* Курс криминалистики. В 3 т. Т.3. М.: Юрист, 1997. С. 401.
- ¹⁶ Див.: *Лисиченко В.К.* Концептуальні напрямки й етапи розвитку кримінально-процесуального законодавства // Вісник Української академії внутрішніх справ. 1997. № 1. С. 98–104.
- ¹⁷ Див.: *Белкин Р.С.* Курс криминалистики. В 3 т. Т.3. М.: Юрист, 1997. С. 401.
- ¹⁸ Див.: *Михеенко М.М., Шибіко В.П., Дубинський А.Я.* Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. К.: Юрінком Інтер, 1997. С. 113.
- ¹⁹ *Трофимов А.М.* Использование некоторых закономерностей отражения в процессе расследования // Труды Высшей школы МООН СССР, 1967, № 15. С. 91.
- ²⁰ *Бахін В.П., Кузьмічов В.С., Весельський В.К.* Тактика слідчої дії: Поняття, сутність, зміст // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. 1998. № 2. С. 221.
- ²¹ Див.: *Лукашевич В.Г.* До визначення поняття "інформація", що аживається в сучасному юридичному обігу // Вісник Запорізького юридичного інституту, 1998. № 2. С. 10–11.
- ²² Див.: *Белкин Р.С.* Курс криминалистики. В 3 т. Т. 3. М.: Юрист, 1997. С. 319.